

ГАЛУЗЕВА ЕКОНОМІКА

УДК 338.24:65.011.46:622.33

Грегорчук А.
професор WSP, доктор НАВ,
Завиша Е.
доктор філософії
Вища школа промоції м. Варшава,
Іваницька О.
канд. економ. наук.
Національний технічний університет України "КПІ"

ОЦІНКА ЗБИТКОВОСТІ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні підходи до визначення реальної збитковості вугледобувних підприємств України. Наведено основні критерії щодо закриття вугільної шахти відповідно до потреб національної економіки.

The modern going is considered near determination of real unprofitableness of coal enterprises in Ukraine. Basic criteria are resulted in relation to closing of coal mine in obedience to the necessities of national economy.

Ключові слова: збитковість, державні дотації, ліквідація, критерії збитковості, системна національна беззбитковість.

Вступ. Сучасний стан вугільної промисловості України, який характеризується порушенням стабільної роботи більшості шахт, зумовлює проведення ряду заходів реструктуризації в галузі. Враховуючи досвід країн Західної Європи, які вирішували подібні завдання реформування вугільної галузі, в Україні на початку 90-х рр. минулого сторіччя відповідно до розроблених урядових програм розпочато процеси структурної перебудови вугільної промисловості. При цьому в зоні уваги заходів масової інформації постійно знаходиться збитковість підприємств вугільної галузі, які є дотаційними і функціонування яких можливе лише за умови значних обсягів дотацій з боку держави за рахунок зменшення фінансування підприємств інших галузей. У зв'язку з цим формується думка про необхідність закриття шахт, які є збитковими, а відповідно й зменшення обсягів видобутку вугілля за рахунок збільшення його імпорту з інших країн [1, с. 9]. Значну кількість інструментів і методів оцінки збитковості вугільних підприємств визначено та розглянуто вітчизняними науковцями, зокрема, М. Чумаченком, О. Амошою, А. Кабановим, І. Акмаєвим, В. Белозерцевим, І. Фесенком, В. Мамутовим, В. Василенком та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних критеріїв закриття вугільної шахти з урахуванням зони системної національної беззбитковості.

Методологія. В дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що дозволили систематизувати основні підходи до оцінки збитковості, зокрема, методи системного аналізу, формалізації, порівняння та узагальнення.

Результати дослідження. Процеси реструктуризації вугільної промисловості України, основною ознакою якої є постійне скорочення шахтного фонду, актуалізували питання визначення збитковості шахт, поділ їх на групи за відповідними критеріями та формування стратегічних альтернатив їх розвитку залежно від їх сучасного стану. В російсько-українському економічному тлумачному словнику "збитковість підприємства" визначається як незадовільний фінансовий стан, погані фінансові результати господарської діяльності підприємства, які характеризуються тим, що з плином часу грошові надходження не компенсують витрати, не утворюється прибуток, збільшується борг [2, с. 128].

Протягом усього періоду структурних перетворень вітчизняної вугільної галузі в нормативних і урядових документах знайшли відображення численні підходи до поділу шахт на групи на основі використання різних критеріїв. На початковому етапі реформування вугільної промисловості відповідно до Указу Президента України від 7 лютого 1996 р. № 116/96 "Про структурну перебудову вугільної промисловості" всі 276 шахт було поділено на чотири групи. До першої групи віднесено 76 рентабельних шахт, функціонування яких передбачалося за рахунок власного прибутку. Другу групу низькорентабельних або потенційно рентабельних становили 105 шахт, які, на думку фахівців, мають можливість протягом одного року підвищити свій рівень рентабельності до рівня рентабельності шахт першої групи. 75 шахтам третьої групи, що за програмою підлягають закриттю в середньостроковій перспективі, надавалася можливість, за умов надання тимчасових виробничих дотацій, покращити свої виробничі показники,

продемонструвавши тим самим свою життєздатність, а 20 шахт четвертої групи підлягали негайному закриттю [3].

У процесі визначення переліку вугледобувних підприємств для надання їм державної підтримки за економічними та виробничими показниками діючі підприємства, на яких проводяться роботи з видобування вугілля, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 6 січня 1999 р. № 26 “Про затвердження порядку визначення вугледобувних підприємств, яким надається державна підтримка, та механізм її надання” пропонувалося поділити на чотири групи. Перша — рентабельні, обсяг товарної вугільної продукції яких у цінах реалізації покриває планову собівартість виробництва товарної вугільної продукції та необхідні витрати, що здійснюються за рахунок прибутку. Друга — рентабельні, обсяг товарної продукції яких у цінах реалізації покриває собівартість виробництва товарної вугільної продукції, а також частково витрати, що здійснюються за рахунок прибутку. Третя — збиткові, обсяг товарної вугільної продукції яких у цінах реалізації не покриває розрахункової собівартості виробництва товарної вугільної продукції, але підприємства мають можливість за рахунок одержаної державної підтримки здійснити заходи щодо зменшення витрат із виробництва товарної вугільної продукції та перейти до групи рентабельних шахт. Четверта — такі, що не мають перспективи подальшого функціонування та підлягають ліквідації згідно з затвердженою програмою реструктуризації вугільної галузі [4].

На підставі оцінки результатів діяльності підприємств, що здійснюється за економічними показниками та виробничим потенціалом, а також згідно з виробничо-економічними програмами, фінансовими планами підприємств та за результатами конкурсу бізнес-планів щодо капітальних вкладень, вугледобувні підприємства відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1733 “Про затвердження Порядку визначення та надання державної підтримки вугледобувним підприємствам” пропонується розподілити на три групи. Перша група — підприємства, спроможні отримувати прибуток від операційної діяльності, достатній для розширеного відтворення виробництва. Друга група — підприємства, які мають значні виробничі запаси кондиційного вугілля, але неспроможні самостійно забезпечувати розширене відтворення виробництва; їх реконструкція є економічно доцільною. Третя група — підприємства, які повинні бути підготовлені до ліквідації у зв’язку з відпрацюванням запасів вугілля, та такі, що мають кондиційні запаси вугілля, але реконструкція яких економічно недоцільна [5]. У процесі досліджень різними авторами було запропоновано безліч інших підходів до поділу шахт на перспективні й неперспективні, прибуткові й збиткові.

У процесі реформування галузі було запропоновано різні підходи до поділу шахт на групи, відповідно до яких здійснювалося закриття шахт. Згідно з розробленою програмою під час реструктуризації вугільної галузі було закрито більше ста збиткових і нерентабельних шахт, але з тих 138 вугледобувних підприємств, що залишилися на теперішній час діючими у галузі й підпорядкованими Мінвуглепрому України, тільки 15, або 11 %, вважаються фінансово збалансованими, а інші знову віднесені до тих, що потребують дотацій і не мають можливості функціонувати самостійно [6, с. 46].

Таким чином, можна зазначити, що закриття значної кількості вугледобувних підприємств відповідно до розроблених програм, сформованих на основі запропонованих класифікацій, не дозволило досягти цілей структурних перетворень для забезпечення беззбиткової роботи шахт. При цьому основою класифікацій поділу вугледобувних підприємств на групи й підставою для закриття шахт були фактично взяті показники їх роботи, значення яких суттєво залежать від впливу факторів зовнішнього й внутрішнього середовища. При такому підході звичай збитковим вважається підприємство, яке не має прибутків від результатів своєї діяльності. Проте найбільш доцільним є поділ шахт на групи на основі їх інноваційного потенціалу, а до неперспективних логічно відносити тільки ті шахти, реалізація інноваційного потенціалу яких на основі існуючих на теперішній час усіх досягнень науково-технічного прогресу не може забезпечити їх ефективну роботу. Усі інші шахти, які мають інноваційний потенціал і які мають можливість його реалізувати, можна віднести до перспективних. При цьому адаптованими до існуючих умов господарювання можна вважати ті шахти, рентабельність діяльності яких після реалізації інноваційного потенціалу буде не нижча рентабельності альтернативних інвестувань у національну економіку.

Таким чином, ситуація, що склалася у вугільній галузі, дозволяє зробити висновок, що держава, підтримуючи функціонування вугледобувних підприємств, виключає можливість значно більших втрат, пов’язаних із закриттям шахт і орієнтацією на імпордне вугілля. Політика держави відносно скорочення шахтного фонду й закриття шахт має бути виваженою. Закривати шахти доцільно, тільки виходячи з критерію запасів вугілля та наявного інноваційного потенціалу. Шахти, які мають значні запаси вугілля, але їх економічний та технічний стан не дозволяє на теперішній час вирішувати завдання щодо збільшення обсягів видобутку вугілля, доцільно законсервувати. Зважаючи на прогнози фахівців щодо зростання попиту на вугілля, а також кон’юнктури, що склалася на світовому енергетичному ринку, та збільшення ціни на нафту й газ, у перспективі ці шахти можуть стати привабливими об’єктами інвестиційних вкладень і відігравати важливе значення в питаннях підтримки енергетичної безпеки держави.

Приймаючи рішення щодо закриття неперспективних вугледобувних підприємств, слід зазначити, що всі підприємства національної економіки, незалежно від форм власності, маючи юридичну

незалежність, пов'язані системними економічними відносинами з іншими підприємствами національної економіки.

Укрупнені розрахунки показують, що для більшості вугледобувних підприємств системна національна беззбитковість з урахуванням втрат держави настає при собівартості видобутку вугілля меншій, ніж подвійна ціна вугілля, тобто при дотриманні такого співвідношення [1, с. 12]:

$$Ci \leq 2 Ci,$$

де Ci — собівартість 1 т товарної продукції, грн; Ci — ціна реалізації 1 т товарної продукції, грн.

Шахти, в яких собівартість видобутку вугілля не задовольняє цього співвідношення, можуть бути віднесені до системно збиткових.

При ліквідації системно збиткового підприємства національна економіка не зазнає значних втрат. Однак системно збиткове підприємство може мати істотний інноваційний потенціал і при його реалізації може стати навіть комерційно беззбитковим. Тому в процесі прийняття рішення щодо закриття шахт доцільно визначити їхній інноваційний потенціал і прогнози змін на світовому енергетичному ринку, які можуть створити передумови для прискореного розвитку вітчизняної вугільної галузі.

Як показали дослідження, у групі системно збиткових підприємств можна виділити шахти, які мають можливість із часом реалізувати свій потенціал і за умов відповідної фінансової підтримки стати беззбитковими в системі національної економіки. В якості такого показника можна брати таке співвідношення:

$$Ci \leq 2,5 Ci.$$

Ці шахти слід розглядати як перспективні, що мають можливість із часом перейти в зону системної національної беззбитковості вугледобувного підприємства [1, с. 13].

Усі підприємства, які функціонують у національній економіці, сплачують податки до державного і місцевого бюджетів, здійснюють платежі до цільових фондів. Якщо в цій системі зупинити роботу якогось конкретного вугледобувного підприємства, то виникне зниження обсягів виробництва на багатьох підприємствах національної економіки, а отже, і зменшення всіх видів платежів до бюджетів та цільових фондів. Тому найчастіше при закритті вугледобувного підприємства з метою зниження державних дотацій національна економіка зазнає набагато більших витрат, які не враховуються існуючими методами аналізу й оцінки. Проведеними дослідженнями було доведено, що закриття багатьох збиткових шахт призводить до більших втрат в економіці, ніж сумарні дотації держави на підтримку їх діяльності.

В. Мамутов та В. Василенко відзначають необхідність мати на увазі, що ті гроші, якими оплачується нині імпорт і будуть оплачені поставки вугілля з-за кордону в майбутньому, безповоротно виходять і відходять з України (ними будуть користуватися іноземні виробники), а ті гроші, які поки що йдуть “дрібним струмочком” у вітчизняну вугільну галузь, повністю залишаються на території країни й виступатимуть у вигляді заробітної плати працівників вугільної галузі, пенсій і допомоги, податків і відрахувань. Тобто в остаточному підсумку вони набувають конкретної, відчутної форми, через різні канали грошового обігу наповнюють фінансові артерії та стимулюють розвиток економіки. Також дослідники зауважують: з огляду на той факт, що кожен працівник вугільної галузі своєю діяльністю поєднаний із 34 особами в суміжних та обслуговуючих галузях, то без сумніву можна стверджувати, що 1 грн, вкладена у вугільне виробництво, дає поштовх до зростання суспільного продукту на 3–4 грн. у цілому по господарському комплексу [8].

Виходячи з методології державного раціоналізму і таких її принципів, як національна безпека, ефективність, системність впливу державних рішень на національну економіку та суспільство, підприємства вугільної галузі потребують подальшої державної підтримки. Інша мова може йти лише про можливість держави надавати підтримку, про оптимізацію цієї підтримки за суб'єктами, видами, обсягами і підвищення ефективності використання державних коштів.

Використанням методології державного раціоналізму можна формалізувати рішення інших важливих проблем вугільної галузі, таких як упровадження погодинної оплати праці, визначення поточного та перспективного виробничо-економічного потенціалу вугледобувних підприємств тощо. На наш погляд, розвиток і впровадження у практику управління методології державного раціоналізму дозволить підвищити обґрунтованість багатьох незапрограмованих рішень, які сьогодні приймаються на основі інтуїції та суб'єктивізму.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що твердження про закриття шахт виходячи з їх збитковості в результаті операційної діяльності є дещо упередженими. Враховуючи функціонування вугледобувних підприємств у національній економіці України, слід відзначити, що закриття більшості шахт з економічних міркувань є недоцільним, якщо вони задовольняють вимоги системної національної беззбитковості. Припинення видобутку вугілля на таких шахтах може бути здійснене за умов відпрацювання запасів вугілля, порушення техніки безпеки в процесі видобутку вугілля або визначення їх інноваційного потенціалу, величина якого значно перевищує витрати на закриття.

Література:

1. Акмаєв А.І. Оцінка реальної збитковості вугледобувних підприємств / А.І. Акмаєв,

В.М. Белозерцев, І.А. Фесенко // Економічний вісник Донбасу. — 2008. — № 4(14) — С. 9–15.

2. Українсько-російський економічний тлумачний словник / Авт.-упоряд.: В.М. Копорудіна. — Х. : Факт, 2005. — 400 с.

3. Про структурну перебудову вугільної галузі: Указ Президента України від 7 лютого 1996 р. № 116/96 [Електронний ресурс]. — URL: <http://uazakon.com/document/spart83/inx83405.htm>.

4. Про затвердження порядку визначення вугледобувних підприємств, яким надається державна підтримка, та механізм її надання : Постанова КМУ від 6 січня 1999 р. № 26 [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.uapravo.net/data2008/base58/ukr58838.htm>.

5. Про затвердження Порядку визначення та надання державної підтримки вугледобувним підприємствам: Постанова КМУ від 27 грудня 2001 р. № 1733 [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.uapravo.net/data2008/base51/ukr51395.htm>.

6. Тулуб С.Б. Состояние и перспективы развития угольной промышленности Украины / С. Б. Тулуб. — К.: УкрНиипроект, 2007. — 70 с.

7. Закриваємо шахти — відкриваємо скриньку Пандори // Охорона праці. — 2008. — № 6.

8. Мамутов В. Добывать уголь самим или надеяться на импорт? / В. Мамутов, В. Василенко // Рабочая газета. — 2003. — № 5, 6.